

Inhoudsopgave

Kleipijpen gedateerd voor 1800, gevonden te Zwolle..... 1729

Kleipijpen gedateerd voor 1800, gevonden te Zwolle

Jan van Oostveen (jpvanoostveen@wanadoo.nl)

Het is inmiddels alweer 25 jaar geleden dat de eerste en tevens laatste monografie over Zwolse kleipijpen door Arnold Carmiggelt werd uitgegeven. Een samenvatting van deze monografie werd gepubliceerd in ons jubileumboek "De kleipijp als bodemvondst". Nadien zijn er nog enkele kleine publicaties over Zwolse of in Zwolle gevonden kleipijpen, verschenen.

Enkele jaren geleden is het kleipijpenonderzoek in Zwolle systematisch opgepakt. Hiervoor is gebruik gemaakt van de archeologische collectie zoals deze door de archeologische dienst Zwolle wordt beheerdⁱ. Hierdoor is het mogelijk geworden om bovengenoemde monografie van Carmiggelt met nieuwe vondsten te actualiseren. Daarnaast wordt voor het eerst een overzicht gegeven van de productiecentra die in Zwolle een rol speelden in de aanvoer van tabakspijpen.

Zeventiende eeuw

De vroegste vermelding van de productie van tabakspijpen uit Zwolle stamt uit 1628ⁱⁱ. Op 10 september van dat jaar doet "Jacobus Hartevier panding ende beslag aan sodane toebackspijpen ende drie potten als Jan Pottebacker heeft ontvangen om te backen van de Engelsman, wonende in Jacob in die steernen huys ende is die boschap eens voor driemaal aangenomen diener Tonnins Egberts". Uit deze archivalische bron blijkt dat het rookgedrag in Zwolle een dusdanige grootte had bereikt dat er plaats was voor een locale pijpenmakerⁱⁱⁱ.

Het beeld van een redelijk ingeburgerd rookgedrag rond het jaar 1625 wordt bevestigd door archeologische vondsten (catalogusnummer 1) van eerste generatiepijpen. Dit kleipijptype kan voor 1620 gedateerd worden en is onder andere in de slotgracht van de voormalige Havezate Werkeren, waarbij de bewoners tot de welgestelden van Overijssel moeten worden gerekend, aangetroffen.

17de eeuwse Zwolse pijpenmakers

Zoals aangehaald was er in 1628 reeds een pijpenmaker in Zwolle actief. In 1636 wordt opnieuw melding gemaakt van iemand die kleipijpen produceert. Het is in dit geval de pijpenmaakster Geesgen Derx die woonachtig is bij het Pestengasthuis.

ⁱ Met dank aan Hemmy Clevis en Michael Klomp.

ⁱⁱ Gemeente Archief Zwolle, RA001-00269, p.239.

ⁱⁱⁱ Deze pijpenmaker was woonachtig op de Nieuwstraat.

Deze historische bron maakt melding van een beslaglegging op de goederen van deze pijpenmaaksterⁱ. Het duurt vervolgens tot 1657 alvorens de archieven weer iets over haar prijs geven. In dat jaar koopt zij namelijk een huis naast "Het hof van Holland" van de erfgenamen van Werner Hendrixⁱⁱ.

Werner Hendrix was bij leven bakker en het mag niet uitgesloten worden dat in zijn voormalige huis (huidige locatie Eiland 38) een oven aanwezig is geweest. Deze oven zou door Geesgen Derx voor het bakken van tabakspijpen kunnen zijn toegepast. In 1662 wordt zij als zij haar testament opmaakt, wederom als pijpenmaakster genoemd. Geesgen Derx heeft het beroep van pijpenmaakster mogelijk tot 1672 uitgeoefend.

Geesgen Derx had met haar man Jan Haddis zeker één zoon: Abraham Haddis. Deze Abraham Haddis trouwde in 1657 met Annichien Martersz. en gaat vervolgens met zijn kersverse echtgenote in een pand op Het Eiland wonen. Op 5 juli 1675 doet Abraham Haddis een opmerkelijk verzoek. Zijn moeder maakte op dat moment geen tabakspijpen meer en er bestond de mogelijkheid om een monopolistische positie binnen de stad Zwolle op het produceren van tabakspijpen te verkrijgen. Hiervoor dient hij een verzoek in bij de magistraat om: "niemant vreemd hijr van buiten inkomende moge worden gepermitteert om neffens hem tabacspijpen te backen". Dit verzoek wordt ingewilligdⁱⁱⁱ. Op 29 september 1675 wil Abraham Haddis een knecht aannemen maar dit is tegenstrijdig met het alleenrecht welke hij eerder dat jaar heeft gekregen^{iv}. Wel blijkt uit dit archiefstuk dat de tabakspijpen bij Abraham zelf worden gebakken. In 1683 en later komen we wederom Abraham Haddis in de archieven tegen echter of hij op dat moment nog steeds tabakspijpen maakt is niet duidelijk. In zijn testament wordt bijvoorbeeld geen melding gemaakt van voorwerpen die met een pijpenmakerij in verband kunnen worden gebracht.

Naast Geesgen Derx en Abraham Haddis komen we nog enkele 17de eeuwse pijpenmakers in de archivalia tegen. Zo moet rond het jaar 1660-1665 en zekere Hendrik Pellen actief zijn geweest. Daarnaast moet rond 1682 Jan Balthazar kleipijpen hebben gebakken^v. In hoeverre hij deze kleipijpen ook zelf heeft geproduceerd is tot op heden onduidelijk. Als laatste begon Baltus Croon in het laatste decennium van de 17de eeuw zijn pijpenmakerij maar daarover later meer bij de beschrijving van de 18de eeuwse Zwolse pijpenmakers.

Resumerend kan gesteld worden dat gedurende de 17de eeuw er hooguit 1 à 2 pijpenmakers tegelijkertijd in deze stad als pijpenmaker actief zijn geweest.

ⁱ G.A. Zwolle, RA001-00270, p. 105.

ⁱⁱ G.A. Zwolle, RA001-00030, p. 576

ⁱⁱⁱ G.A. Zwolle, AAZ01, fol. 353, 5 juli 1675

^{iv} G.A. Zwolle, AAZ01, 29 september 1675, p. 364

^v G.A. Zwolle, RA0001-00278, p. 129. 4 september 1693. Het betreft een pijpenbakker die woonachtig is in de buurt van brug bij de Zwanentoren.

Ongemerkte en onversierde Zwolse kleipijpen uit de 17de eeuw

Aan de hand van diverse vondstcomplexen die door Archeologie Zwolle zijn opgegraven is getracht om hieruit 17de eeuwse exemplaren te selecteren die op basis van model en vondstfrequentie aan dit productiecentrum kunnen worden toegewezen.

Het eerste exemplaar (catalogusnummer 2) heeft een slurfvormig dubbelconisch model. Kleipijpen van deze vorm worden met enige regelmaat in Zwolle aangetroffen. Buiten Zwolle zijn mij geen exemplaren van dit model bekend. Toevalligerwijs is op het afgebeelde exemplaar een druppel loodglazuur gevallen. Aangenomen wordt dat dit het gevolg is van het feit dat kleipijpen tezamen met aardewerk werd gebakken. Doordat een druppel loodglazuur van het aardewerk af is gevallen en de pijpenkop heeft geraakt is dit exemplaar ontstaan.

Alhoewel er tot op heden geen geheel geglazuurde kleipijpen uit Zwolle bekend zijn, zijn voor de productie van deze geheel geglazuurde kleipijpen wel aanwijzingen gevonden. Zo is tussen pottenbakkersafval van een Zwolse pottenbakker een baksteen van roodbakkend aardewerk aangetroffen. In deze baksteen zitten nog restanten van afgebroken pijpenstelen. De roodbakkende baksteen is voorzien van druppels loodglazuur.

De vondst van deze baksteen is een onomstotelijk bewijs dat de pottenbakker pijpen van loodglazuur voorzag en deze gezien het voorlopig ontbreken van deze vondsten in Zwolle, als curiositeit op de markt bracht.

Het tweede afgebeelde exemplaar (catalogusnummer 3) heeft ook een slurfvormig maar dan een langgerekt dubbelconische vorm. Kleipijpen met deze vorm worden ook met enige regelmaat in Zwolle aangetroffen en worden dientengevolge aan een Zwolse pijpenmaker/pijpenmaakster toegewezen.

Gemerkte en onversierde Zwolse kleipijpen uit de 17de eeuw

Naast de ongemerkte exemplaren komen in Zwolle ook met enige regelmaat, kleipijpen met het merk de gekroonde AH voor. Kleipijpen met dit merk worden toegewezen aan de Zwolse pijpenmaker Abraham Haddis.

Bodemvondsten tonen aan dat het overgrote deel van zijn productie bestond uit kleipijpen zoals afgebeeld onder catalogusnummer 4. De ketelopening van dit type hebben zo nu een dan een gehele radering rondom de kopopening dan weer alleen een radering aan de voorzijde. Uit het vondstenspectrum is duidelijk dat hij de kwaliteit van de Goudse kleipijpen probeerde te benaderen. Net als de Goudse exemplaren voorzag hij incidentele exemplaren van een steelversiering. In dit geval twee keer drie kruisbanden (catalogusnummer 5).

Ongemerkte en versierde Zwolse kleipijpen uit de 17de eeuw

Naast de onversierde exemplaren brachten de Zwolse pijpenmakers in de 17de eeuw ook versierde kleipijpen op de markt. Dit was het begin van de traditie waar de Zwolse pijpenmakers in de 18de eeuw op verder borduurden door hier hun specialiteit van te maken.

De meest bekende afbeelding die we ook uit Gouda kennen betreft de afbeelding van een Melkmeid en Melkman. Onder de voeten van zowel de melkmeid als de melkman zijn een drietal sterren aangebracht. Dit product moet tot de groffe kwaliteit worden gerekend en kan worden gedateerd in het laatste kwart van de 17de eeuwⁱ. Daarnaast wordt er rond het eind van de 17de eeuw rijkelijke met bloemen versierde exemplaren, op de markt gebracht. Onder catalogusnummer 6 en 7 zien we hier een tweetal voorbeelden vanⁱⁱ.

Met wie moesten de Zwolse pijpenmakers in de 17de eeuw concurreren?

Uit het voorgaande komt het beeld naar voren dat de Zwolse pijprijverheid in de 17de eeuw nimmer groot is geweest. Hooguit 1 à 2 pijpenmakers waren tegelijkertijd in de stad actief. Met uitzondering van Abraham Haddis legden zij zich toe op de productie van de goedkope kleipijpen. De vraag komt dan naar voren waar naast de lokale Zwolse pijpen, de kleipijpen van werden betrokken.

Nauwgezet archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat in de eerste helft van de 17de eeuw de betere kwaliteit kleipijpen uit Amsterdam kwamen (catalogusnummer 11). Nadat de Amsterdamse kleipijpenindustrie in de tweede helft van de 17de eeuw op zijn retour zat, werd haar plaats in Zwolle door Goudse tabakspijpen ingenomen. Daarnaast zijn in de eerste helft van de 17de eeuw op beperkte schaal kleipijpen vanuit Enkhuzen/Hoorn (catalogusnummer 8) naar Zwolle getransporteerd.

Als laatste dient vermeld te worden dat op incidentele basis vondsten uit de eerste helft van de 17de eeuw zijn teruggevonden die zijn gefabriceerd in Delft, Gorinchem en Leiden. Deventer producten uit de tweede helft van de 17de eeuw zijn tevens op beperkte schaal tussen het vondstmateriaal terug gevonden (catalogusnummer 10).

Achttiende eeuw

18de eeuwse Zwolse pijpenmakers

Bij de beschrijving van de 17de eeuwse pijpenmakers zagen we dat rond het eind van die eeuw meerdere pijpenmakers in Zwolle actief werden. Eén van de pijpenmakers waar verhoudingsgewijs veel archivalische gegevens van overgeleverd zijn is Baltus Croon. Op 12 april 1696 trouwt de dan 28 jarige Baltus Kroon met Femmetje Lubberts Eilantsⁱⁱⁱ. Dat er onderling tussen de pijpenmakers contact was bewijst het feit Baltus Kroon in 1698 getuige is bij het huwelijk van zijn collega pijpenmaker Wilhelmus Krijnder^{iv}. Rondom 1723 heeft deze pijpenmaker twee huizen in zijn bezit. Eén huis is gelegen bij de Vispoort op de hoek met de Broerenkerk. Het andere huis is gelegen aan de Waterstraat tegenover de Zwanentoren. In 1738 blijkt Baltus Croon in grote

ⁱ Exemplaren van dit type zijn afgebeeld in Carmiggelt, 1980a, p.33 en Ekkel, 1993a, p. 108. Zover bekend zijn vondsten van dit type gedaan in bagger afkomstig uit de voormalige Kleine Aa, de binnenstad Zwolle en van het terrein van de Havezate Werkeren.

ⁱⁱ Niet afgebeeld is een variant waarop op beide zijden een tulp is afgebeeld; zie Carmiggelt, 1980, p. 32.

ⁱⁱⁱ G.A. Amsterdam, D.T.B. 525-336, huwelijksintekening 12 april 1696

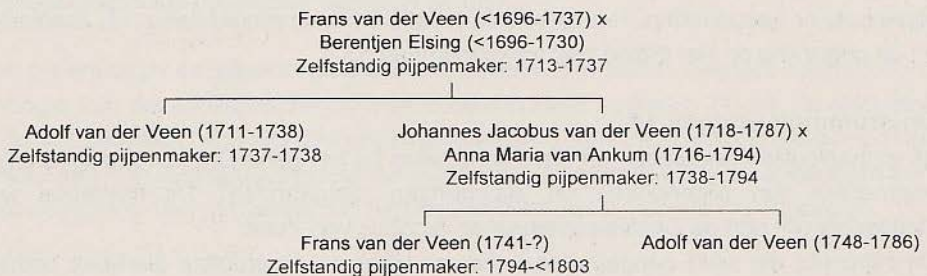
^{iv} G.A. Zwolle, Trouwboek RBSO 727, fol. 205, 17 december 1698.

financiële moeilijkheden te verkeren. Dientengevolge moet hij twee panden die hij in zijn bezit heeft verkopen. Daarnaast verkoopt hij voor fl. 90,— twee kleihokken die bij de Broerenkerk waren gelegenⁱ. Uiteindelijk is Baltus Croon in 1754 op 82-jarige leeftijd overleden. Het is onduidelijk in welke periode deze pijpenmaker exact actief is geweest. Overduidelijk is dat hij in de periode 1696-1738 onafgebroken pijpenmaker is geweest. In hoeverre hij tussen 1738 en 1754 nog pijpen heeft gemaakt is niet bekend.

Zo aan het begin van de 18de eeuw was Baltus Croon niet de enige pijpenmaker die in Zwolle actief was. Eerder werd Wilhelmus Krijnder al als pijpenmaker genoemd. Daarnaast worden pijpenmakers als Geertjen die woonachtig was in het voormalige pand van Abraham Haddisⁱⁱ, de ook op het Eiland woonachtige Jan Harms en enkele telgen uit het geslacht Van der Veen genoemd.

Deze laatstgenoemde familie blijkt een echte pijpenmakersfamilie te zijn geweest alhoewel de exacte verbanden tussen de verschillende personen niet helemaal helder zijn. Vooralnog lijkt de in de Nieuwstraat woonachtige Cornelis van der Veen, in 1709ⁱⁱⁱ de vroegst vermelde pijpenmaker van dit geslacht. Lang lijkt Cornelis niet als pijpenmaker actief te zijn geweest. Enkele jaren na zijn eerste vermelding wordt hij namelijk al weer als "carveelschipper" genoemd. Kort na de actieve periode van Cornelis van Veen wordt Frans van der Veen actief. In 1713 koopt hij twee huisjes op het Eiland van G. Rousse waar hij zeer waarschijnlijk met de pijpenfabricage is begonnen. Frans is in 1696 getrouwd met Berentjen Elsing.

Samen met Berentjen kreeg Frans een tiental kinderen waarvan er enkele vrijwel direct na hun geboorte zijn overleden. Frans is tot aan zijn dood pijpenmaker gebleven. Na de dood van Frans^{iv}, wordt het pijpenmakersbedrijf overgenomen door zijn 26-jarige zoon Adolf. Lang is hij echter niet als pijpenmaker actief geweest. Binnen 1 jaar nadat hij als zelfstandige is begonnen is Adolf namelijk al overleden. De huisjes met kleihok gaan in 1738 voor een bedrag van fl. 1350,— over op Johannes Jacobus van der Veen^v. Johannes Jacobus van der Veen is tot aan zijn dood in 1787 actief gebleven als

ⁱ G.A. Zwolle, RA001-00352, p. 171 e.v.

ⁱⁱ Het betreft het huidige pand Thorbeckegracht 22-23.

ⁱⁱⁱ G.A. Zwolle RA001-00281, fol. 512, 8 april 1709.

^{iv} G.A. Zwolle, RBSO begraafboek, 2 december 1737.

^v G.A. Zwolle, AAZ01-04256, p. 562, 2 juli 1738.

pijpenmakerⁱ. Hij bleek een dusdanige omzet te hebben dat hij zeker 1 knecht in dienst hadⁱⁱ. Na de dood van Johannes Jacobus wordt het bedrijf voortgezet door zijn weduwe Anna Maria van Ankum. Na de dood van deze laatstgenoemd gaat de pijpenmakerij over op haar zoon Frans van der Veen. Deze Frans van der Veen doekt de pijpenmakerij rondom het jaar 1800 op immers in 1803 worden door hem de twee panden gelegen aan de Doornstraat in het openbaar geveildⁱⁱⁱ. Beide panden leveren tezamen fl. 875,- op en Frans blijkt op dat moment van beroep schoenmaker te zijn.

Naast bovengenoemde personen komen we in de archieven ook een Gerrit van der Veen en een zekere Egbertus van der Veen tegen. Hun relatie met voornoemde personen is vooralsnog onduidelijk.

Gerrit van der Veen had een huis aan de Diezerstraat 107 en was mogelijk pijpenbakker van beroep. Egbertus wordt in het vuurstedenregister genoemd en was tussen 1723 en 1728 pijpenbakker van beroep^{iv}.

Zo rond het midden van de 18de eeuw komen we in de archieven enkele pijpenbakkers tegen. Het lijkt er op dat deze pijpenbakkers/pijpenmakers slechts kortstondig actief zijn geweest. Namen hiervan zijn Philippus Bruggeman (1749-<<1784), Johannes Bruins (1776), Hendrik Hulsebos (1763-1766), Daniel Hurgens (1749), Hendrik Potters (1740-1770), Jan van Vilsteren (1745), Willem van Vilsteren (1765) en Berend Wuitink (< 1750).

Afval van pijpenbakkers

Inmiddels zijn in Zwolle op een drietal plaatsen bedrijfsaardewerk van een 18de eeuwse pijpenbakker aangetroffen. Het betreft de locatie Drietrommetjessteeg 14, Stadshagen en de opgraving op Het Eiland met vondstnummer 13-4.

Drietrommetjessteeg 14

Bij archeologisch onderzoek op het Eiland werd bij het pand Drietrommetjessteeg 14 fragmenten van pijpenpotten en pijpenringen aangetroffen^v. Dit materiaal wordt toegeschreven aan de Zwolse pijpenmaker Jacobus van Veen.

De pijpenpot die werd aangetroffen is 54 cm hoog en de grootste diameter bedraagt 29,5 cm. De pot rust op 3 poten die middels een pengat verbinding zijn aangebracht.

De pot is gemaakt van roodbakkend aardewerk en zowel de binnen- als de buitenzijde zijn met een witbakkende kleilaag afgedekt. Zowel aan de binnen- als aan de buitenkant zijn druppels loodglazuur aanwezig die wijzen op het bakken van pijpen met ander (loodglazuur) aardewerk.

ⁱ Deze pijpenmaker was woonachtig op de huidige Nieuwstraat 63.

ⁱⁱ Het betreft Hendrik van Munster die bij zijn baas Jacobus van der Veen inwoonde en mogelijk Jacob Bruggeman.

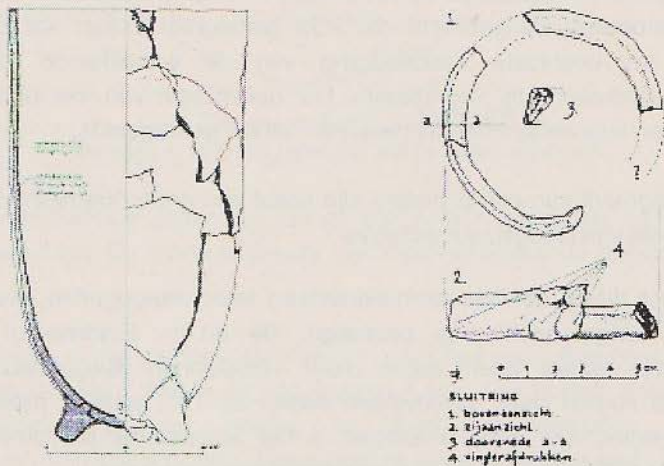
ⁱⁱⁱ G.A. Zwolle, RA001-00102, p. 83

^{iv} Egbertus was woonachtig op het Eiland tussen de Klokkensteeg en de Drietrommetjessteeg in het huis genaamd "De luthof"

^v Carmiggelt, 1985.

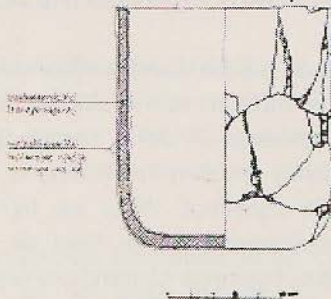
Op een vondst van een randfragment van een pijpenpot zijn in ijzeroxyde de initialen KM (?) geschilderd.

Afbeelding 1: Pijpenpot en pijpenring gevonden op de Drietrommeltjessteeg

Op basis van de gestandaardiseerde potmaten uit Gouda kan aangenomen worden dat de aangetroffen pijpenpot bedoeld was voor het bakken van halve lange of korte pijpen. Naast de pijpenpot is ook een pijpenring aangetroffen. De diameter van deze ring met een driehoekvormige doorsnede bedraagt 65 mm.

Naast pijpenpotten en pijpenringen werd er tevens een kleine ovenpot aangetroffen. De hoogte van deze cilindrische pot met blakke bodem bedraagt 21 cm. De diameter van de pot bedraagt 18,5 cm. De pot is gefabriceerd van roodbakkend aardewerk en afgedekt met een witbakkende laag van pijpaaarde. Deze laag is op de buitenzijde van de pot rijkelijk vermengd met kaf. De functie van deze pot is vooralsnog onbekend.

Afbeelding 2: Overpot gevonden op de Drietrommeltjessteeg

Stadshagen

Honderden kilo's scherven kwamen te voorschijn uit twee afvalkuilen in Stadshagen. Deze afvalkuilen lagen zonder context in de "middle of nowhere". De afvallagen

worden gedateerd in de periode 1675-1750. Bijzonder is dat er in deze afvallagen fragmenten van pijpenpotten zijn aangetroffen. De pijpenpot fragmenten zijn gemaakt van roodbakkend aardewerk. Aan de binnenzijde is over het algemeen een dunne laag witbakkend aardewerk aangebracht die licht gemagerd is met kaf. Deze laag is aangebracht om eventuele beschadiging van de witbakkende kleipijpen met roodbakkend aardewerk te voorkomen. De buitenzijde van de pijpenpotten zijn voorzien van een vuurvaste witte klei die sterk met kaf gemagerd is.

Op een randfragment van een pijpenpot zijn naast een grote hoeveelheid witbakkende klei, ook druppels van loodglazuur zichtbaar.

Bij de pijpenpot die in de Drietrommeltjessteeg werd aangetroffen, waren de poten middels een pengat verbinding bevestigd. Bij de in Stadshagen aangetroffen pijpenpotten zijn echter geen poten maar standvinnen aangebracht. In andere productiecentra komen deze standvinnen alleen bij 17de eeuwse pijpenpotten voor. Gezien de datering van deze afvallagen is het aannemelijk dat ook deze Zwolse pijpenpotten als 17de/vroeg 18de eeuws gedateerd kunnen worden.

Als laatste werd een fragment witbakkende klei aangetroffen. Vooralsnog wordt dit fragment geïnterpreteerd als een stuk klei dat is gebruikt ter reparatie van een pijpenpot.

Over het aantal pijpenpotten dat bij deze opgraving is aangetroffen kan weinig worden gezegd. De vondsten zijn hiervoor te fragmentarisch.

Het Eiland

Bij putnummer 13, vondstnummer 14 van de opgraving van Archeologie Zwolle op het Eiland, zijn fragmenten van bedrijfsaardewerk van een pijpenbakker gevonden. Op basis van de typologie van de aangetroffen kleipijpmissbaksels dient al het bedrijfsaardewerk in de periode 1710-1730 gedateerd te worden.

De pijpenpotten zijn gemaakt van roodbakkend aardewerk. Zowel de binnen- als de buitenzijde is voorzien van witbakkend met kaf gemagerd aardewerk. Alhoewel de randfragmenten fragmentarisch zijn, is geprobeerd om een inschatting te maken van de binnenopening van de pijpenpot. Waar we bij andere pijpenbakkers vaak gestandaardiseerde maten rond de 30 cm zien, zijn de bij deze pijpenpotten bepaalde binnendiameter 17, 25 en maar liefst 46 cm.

Tekening schaal 1:4

Afbeelding 3: Randfragmenten pijpenpotten

Naast fragmenten van pijpenpotten zijn er ook fragmenten van pijpenringen aangetroffen. Het betreft een roodbakkende pijpenring met een geschatte binnendiameter van 9,5 – 10 cm.

Afbeelding 4: fragment pijpenring; niet op schaal afgebeeld

Naast deze roodbakkende pijpenring zijn er ook twee fragmenten van witbakkende pijpenringen gevonden. De binnendiameter van deze witbakkende ringen wordt op 13 cm geschat.

Vermeldenswaardig is dat er geen standvinnen of poten van pijpenpotten tussen het materiaal is aangetroffen. Wel is er een fragment van een bodem aangetroffen die duidelijk afwijkend is van eerder in Zwolle aangetroffen bodemfragmenten van pijpenpotten. Deze bodem vertoont echter wel overeenkomsten met de hierboven beschreven ovenpot die is aangetroffen op de Drietrommetjessteeg.

schaal 1:4

Afbeelding 5: Bodemfragment

Tussen het afval van de pijpenbakker is tevens leisteen aangetroffen. Dit leisteen is soms rood van kleur en er zitten sporen van witbakkend aardewerk op. Er wordt vanuit gegaan dat dit leisteen door de pijpenbakker is gebruikt om zijn potten mee af te dekken.

Naast de pijpenpotten, pijpenringen en leisteen zijn er ook vrij veel misbaksel van zogenaamde IJsselsteentjes aangetroffen. Vooralsnog wordt dit als ovenrestanten geïnterpreteerd.

Vooralsnog kunnen deze pijpenpotten niet rechtstreeks aan 1 specifieke pijpenbakker gekoppeld worden. Als pijpenbakkers komen in aanmerking Frans, Gerrit en Egbertus van Veen. Op basis van het aangetroffen kleipijpenmateriaal (catalogusnummer 35), lijkt Gerrit of Egbertus van der Veen, de meest geschikte kandidaat aan wie dit materiaal ooit heeft toebehoord.

Ongemerkte en onversierde Zwolse kleipijpen uit de 18de eeuw

Rond het eind van de 17de en het begin van de 18de eeuw worden er in Zwolle trechtervormige pijpjes gemaakt. De pijpen hebben een steelversiering in de vorm van raderingen die worden afgezoomd met raderingen of parelranden. Kenmerkend is dat bij geen van deze pijpen een radering rondom, of aan de voorzijde van de ketelopening is aangebracht (catalogusnummer 12, 13 en 14). Helaas blijven we vooralsnog in het ongewisse wie de pijpenmaker van deze kleipijpen is geweest.

Ook in de tweede helft van de 18de eeuw worden door Zwolse pijpenmakers ongemerkte exemplaren op de markt gebracht (catalogusnummer 15).

Ongemerkte en versierde Zwolse kleipijpen uit de 18de eeuw

Een grote groep ongemerkte en versierde Zwolse kleipijpen is voorzien van cirkels of een roosmotief op de zijkant van de kop (catalogusnummer 16 tot en met 19). Minder algemeen zijn versieringen met het Utrechtse wapenschild (catalogusnummer 21 en 22) waarvan vondsten bekend zijn uit Zwolle, Kampen en Deventer. Daarnaast is een typisch Zwols product waarop een tweetal klaverbladen op de linkerkant van de kop zijn aangebracht (catalogusnummer 23). Een variant waarop ook op de rechterzijde een tweetal klaverbladen is aangebracht is bekend.

De Zwolse kleipijpindustrie is met name bekend om zijn uitbundig versierde 18de eeuwse producten. Vaak is hierop een visser afgebeeld. Daarbij kan de visser staan (catalogusnummer 20) of zitten (bijvoorbeeld catalogusnummer 29 en 31). Een ander veelvoorkomend thema is een molen (bijvoorbeeld catalogusnummer 25, 26 en 27).

Algemeen zijn de zogenaamde lobbenpijpen. Dit soort pijpen komen we in het hele IJsselgebied in ruime hoeveelheden tegen en vertonen minieme verschillen met West-Nederlandse exemplaren.

Vermeldenswaardig is de kleipijp van catalogusnummer 34. Op de linkerkant zien we hier oorlogsattributen afgebeeld. Gezien de grote overeenkomst die deze afbeelding vertoont met een vaandel van een Patriottisch exercitiegenootschapⁱ lijkt het voor de hand liggend dat we hier te maken hebben met een politiek geëngageerde kleipijp.

Gemerkte en versierde Zwolse kleipijpen uit de 18de eeuw

De gemerkte en versierde Zwolse kleipijpen zijn het meest interessant omdat zij met een pijpenmaker in verband kunnen worden gebracht. De kleipijpen van catalogusnummer 37 tot en met 43 en nummer 45 kunnen allen worden toegewezen aan Baltus Kroon. Met name nummer 42 is hierbij interessant omdat op de linkerkant zijn achternaam is verbeeld en op de rechterzijde de letter K. Niet afgebeeld is een exemplaar waarbij op de linkerkant 3 vissen gekroond boven de letter K staan en op de rechterzijde een visserⁱⁱ. Mogelijk ook uit het atelier van Baltus Kroon is de pijp met op de linkerkant het wapen van Kampen en de initialen BK en op de rechterzijde het fortuin.

Minder algemeen is een pijpje met op de linkerkant de letter V en op de rechterzijde de letter K (catalogusnummer 44). De enige pijpenmaker die deze initialen heeft is Cornelis van Veen. Een soortgelijk pijpje met de letters A en V (catalogusnummer 46) wordt dientengevolge aan Adolf van Veen toegewezen. Van deze Adolf van Veen zijn meer producten bekend en tonen ons het bekende zittende vissertje of de initialen van zijn naam (catalogusnummer 50, 51 en 52).

ⁱ Frieswijk, 1998, p.36. Afgebeeld is hier een vaandel van het patriotse exercitiegenootschap "Tot nut voor 't Vaderlandt; voor boer en burgerstand" te Arum, 1785. Op dit vaandel zien we ook de kanonnen, trommels, bommen vaandels maar ook de vrijheidshoed.

ⁱⁱ Zie Carmiggelt, 1980, p.27, afb. 19.

Aan Frans van der Veen kan het pijpje van catalogusnummer 53 worden toegewezen. Naast vondsten van deze pijp uit Zwolle zijn ook exemplaren uit Deventer bekend. Kleipijpen die aan Jacobus van der Veen kunnen worden toegewezen zijn afgebeeld onder catalogusnummer 54 en 55. Als laatste onder catalogusnummer 57 een tabakspijp waarop de initialen WVD zijn aangebracht. Het is onbekend of dit een Zwolse fabrikaat is en zo ja wie de pijpenmaker van dit product is geweest. Vondsten van kleipijpen met deze versiering zijn mij echter niet bekend.

Met wie moesten de Zwolse pijpenmakers in de 18de eeuw concurreren?

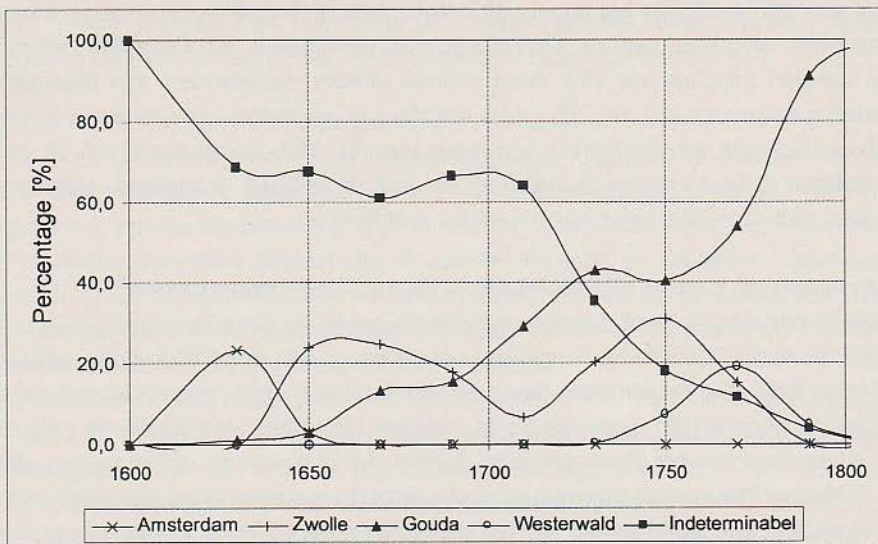
Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat de beste kwaliteit kleipijpen uit Gouda werden geïmporteerd. Gezien steelvondsten met de naam van de VOC koophandelaar Van der Velde lijkt het er op dat deze tabakspijpen via Amsterdam werden aangevoerd. Gouda blijkt de gehele 18de eeuw de beste kwaliteit kleipijpen naar Zwolle te hebben vervoerd. Interessant is een Deventer bron¹ waarin de Overijsselse pijpenmakers zich als volgt beklagen: "In Senatu gelezen de regte door de gesamentlijke pijpenbakkeren deze provintie aan Ridderschap en Steden gepresenteerd en in de notuelen van den 13 april 1753 gerecesseert houdende het versoeck dat de pijpen buiten dese provintie gebakken en in deselve ingevoert met een sekeren impost per gros mogen worden beswaard; is goedgevonden de heren dezer stadt gecommiteerdens ten Landdage te qualificeren om met en nevens de Heeren van de steden Campen en Zwolle 't gedane versoeck te declineren". Men verwijst hier ongetwijfeld naar de producten uit het Duitse Westerwald en Gouda. Maar naast deze productiecentra/productieregio is er zelfs een steel gevonden die is geproduceerd in het Duitse plaatsje Wanfried. Een productieplaats waarvan tot op heden niet bekend was dat hier kleipijpen zijn geproduceerd.

Samenvatting

In dit artikel wordt een geactualiseerde versie gegeven van het kleipijpenonderzoek in Zwolle. Duidelijk is dat de Zwolse pijpenmakers zich richten op het de goedkope kortstelige exemplaren. De duurere langstelige exemplaren werden in eerste instantie vanuit Amsterdam en later vanuit Gouda mogelijk via Amsterdam naar Zwolle getransporteerd. Rond het midden van de 18de eeuw wanneer de Zwolse tabaksnijverheid op zijn hoogtepunt is, wordt zij zwaar beconcurrereerd door Duitse producten. Onderlinge concurrentie tussen de Ijsselsteden was er vrijwel niet. Deventer producten worden vrijwel niet in Zwolle en Zwolse producten vrijwel niet in Deventer aangetroffen. In het zuidelijker gelegen Zutphen komen we zelfs helemaal geen Zwolse producten meer tegen.

---

¹ G.A. Deventer, resolutieboek van Schep. En Rad. Van de stad Deventer. 1 juli 1753

Afbeelding 6: Herkomst van de kleipijpen gevonden te Zwolle

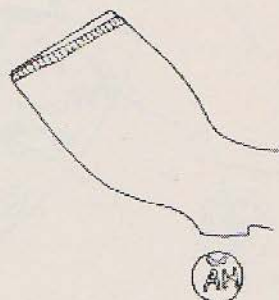
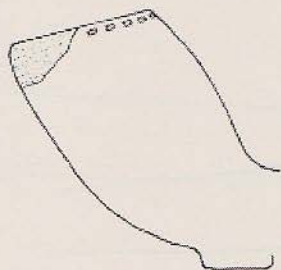
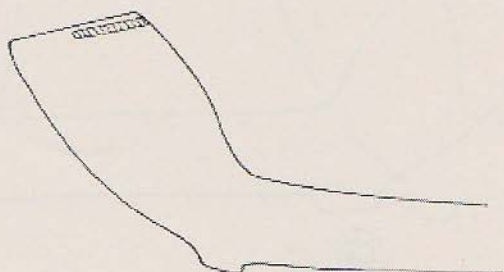
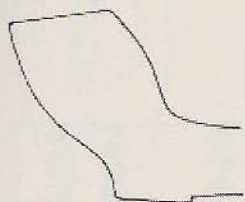
Alhoewel er nog veel onbekend is, kunnen toch een aantal kleipijpen aan een pijpenmaker toegewezen worden. Meest frequent voortkomende kleipijpen zijn de exemplaren met het hielmerk AH gekroond die worden toegewezen aan Abraham Haddis en exemplaren met de letter K als zijmerk die worden toegewezen aan Baltus Kroon.

Literatuur

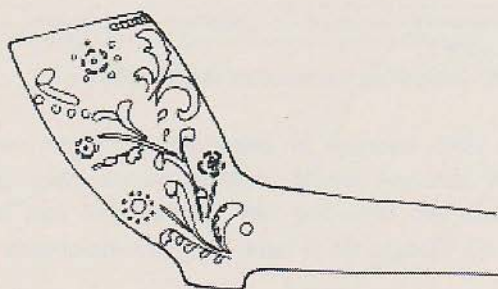
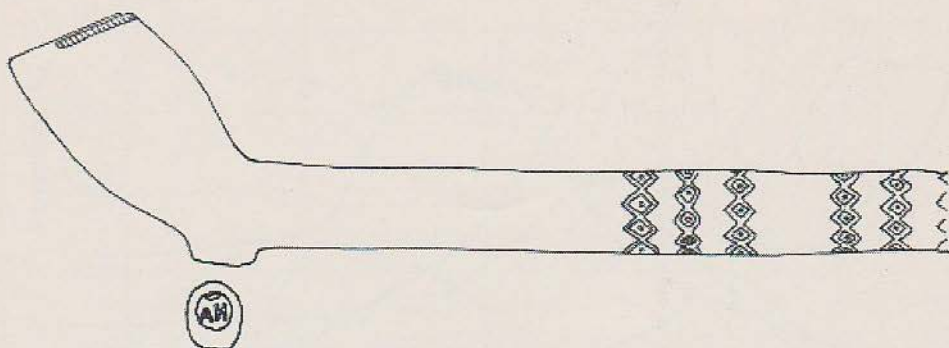
- Carmiggelt, A., 1980. Zwolse kleipijpen. Zwolle.
- Carmiggelt, A., 1985. Over pijpen, potten en ringen; een pijpelogische vondst te Zwolle. In: Pijpelogische Kring Nederland, 8ste jaargang, nummer 29, p. 2-11.
- Carmiggelt, A., 1988. Zwolle. In: De kleipijp als bodemvondst. F. Tymstra e.a. p. 170-177.
- Ekkel, J., 1990. Niet alles is in rook opgegaan. In: Verscholen in vuil. H. Clevis en M. Smit. p. 101-110.
- Ekkel, J., 1993a. Kleipijpen; vondsten uit de kleine Aa. In: Archeologie en Bouwhistorie in Zwolle I. H. Clevis en J. de Jong. Zwolle.
- Ekkel, J., 1993b. De kleipijpen uit Hasselt. In: Van huisvuil en huizen in Hasselt. M. Bartels e.a.. p. 79-82.
- Frieswijk, J., J.J. Huizinga, L.G. Jansma en Y.B. Kuiper, 1998. Geschiedenis van Friesland 1750-1995.
- Oostveen, J. van, 2003. Kleipijpen uit Zutphen. Zutphen. Versie 2.0.
- Oostveen, J. van, 2004a. Kleipijpen gevonden te Deventer. Tiel, Versie 1.0.
- Oostveen, J. van, 2004b. Havezate Werkeren; kleipijpen. Archeologische Rapporten Zwolle nummer 18. Zwolle.
- Oostveen, J. van, 2005. Het Eiland; kleipijpen. Archeologische Rapporten Zwolle nummer 26. Zwolle.

Catalogus

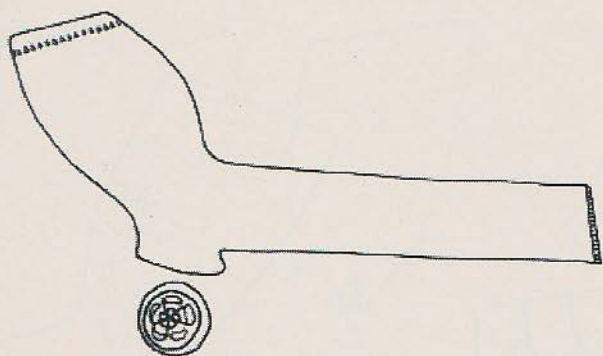
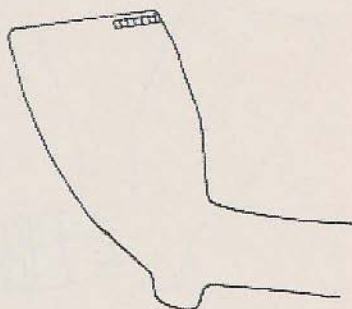
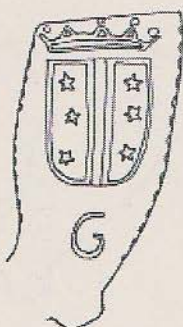
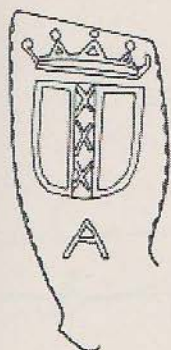

	Catalogusnr. 1	Catalogusnr. 2	Catalogusnr. 3	Catalogusnr. 4
1a.	WER01_8_25_25	WER01_8_5_01	WER01_8_24_11	WER01_8_24_16
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Eerste generatie	Dubbelconisch	Dubbelconisch	Dubbelconisch
2b.	-/-	-/-	-/-	-/-
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	AH gekroond
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Niet gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Radering voorzijde ketelopening	Radering voorzijde ketelopening	Gehele radering rondom ketelopening
2h.		Sporen van loodglazuur op kop		
3a.				
3b.	Ongeglasd		Ongeglasd	Ongeglasd
3c.				
4.	1600-1620	1640-1670	1650-1680	1650-1680
5.	West-Nederland	Zwolle	Zwolle?	Zwolle
6.				Abraham Haddis
7.			Carmiggelt, 1980, p.23	Carmiggelt, 1980, p.22

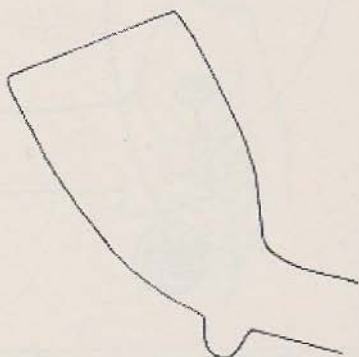
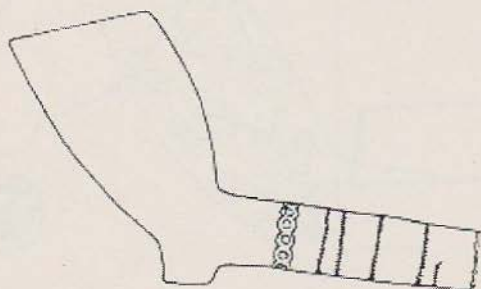
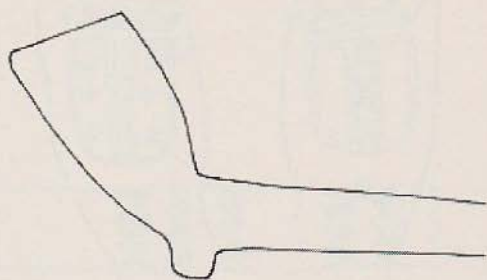
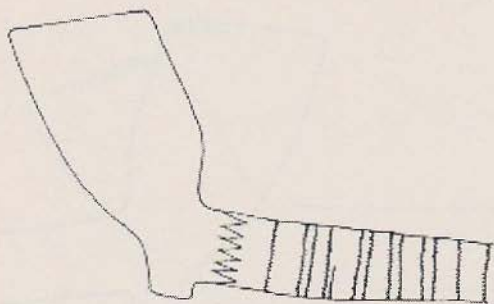

	Catalogusnr. 5	Catalogusnr. 6	Catalogusnr. 7
1a.	WER01_22_7_1	WER01_22_5_21	EIL_99_58_30_3 (Archeologie Zwolle)
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Het Eiland
2a.	Dubbelconisch	Trechter	Zijmerk
2b.	-/-	Florale motieven / Florale motieven	Roos / roos
2c.	-/-	-/-	-/-
2d.	AH gekroond	-	-
2e.	Ongeglaasd	Ongeglaasd	Ongeglaasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Radering voorzijde ketelopening	Radering voorzijde ketelopening	Radering voorzijde ketelopening
2h.			Naad met kam afgewerkt
3a.	Kruisbanden		
3b.	Ongeglaasd		
3c.			
4.	1650-1670	1670-1700	1670-1720
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.	Abraham Haddis		
7.			Carmiggelt, 1980, p.32

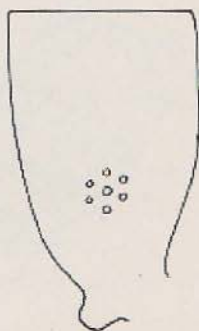
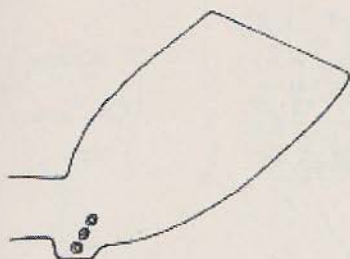

	Catalogusnr. 8	Catalogusnr. 9	Catalogusnr. 10	Catalogusnr. 11
1a.	WER01_8_25_60	WER01_8_25_28	WER01_21_12_6	WER01_24_17_8
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Dubbelconisch; tot de naad toe versierd	Ovoïde	Dubbelconisch	Dubbelconisch
2b.	Wapen van Amsterdam boven letter A / Wapen van Gouda boven letter G	-/-	-/-	-/-
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	Roos	-	Gekroonde roos met initialen GP
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Geglaasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Gehele radering rondom ketelopening	Radering voorzijde ketelopening	Gehele radering rondom ketelopening
2h.				
3a.		Radering	-	
3b.		Ongeglasd	Ongeglasd	
3c.				
4.	1660-1690	1640-1660	1660-1700	1625-1650
5.		Enkhuizen/Hoorn	Deventer	Amsterdam
6.				
7.				

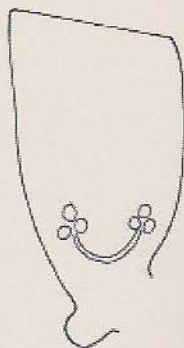
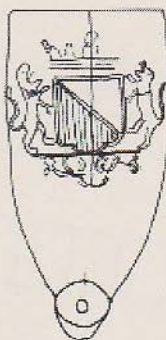

	Catalogusnr. 12	Catalogusnr. 13	Catalogusnr. 14	Catalogusnr. 15
1a.	WER01_8_01_2	WER01_8_03_1	WER01_8_50_5	WER01_8_8_14
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter	Ovoïde
2b.	-/-	-/-	-/-	-/-
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglaasd	Ongeglaasd	Ongeglaasd	Ongeglaasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.	Raderingen afgezoomd met tanden	Raderingen afgezoomd met parelrand		
3b.	Ongeglaasd	Ongeglaasd	Ongeglaasd	Ongeglaasd
3c.				
4.	1680-1710	1680-1710	1680-1710	1740-1780
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.				
7.				

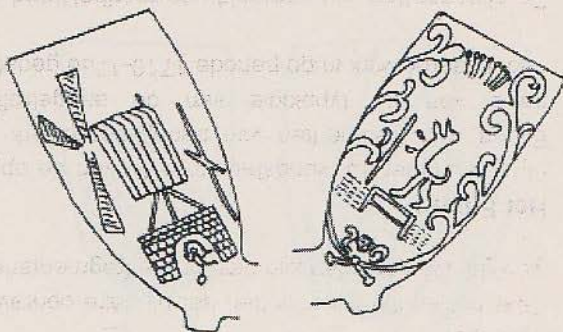
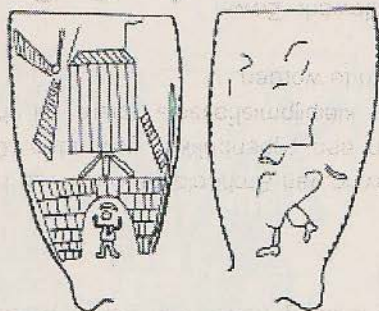
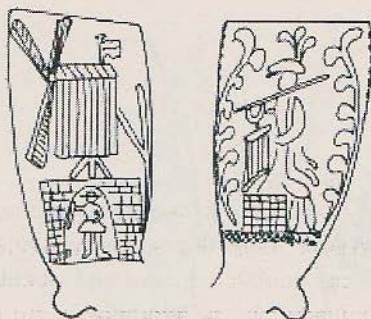
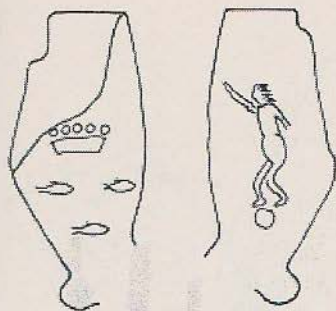

	Catalogusnr. 16	Catalogusnr. 17	Catalogusnr. 18	Catalogusnr. 19
1a.	WER01_8_44_29	WER01_8_23_9	WER01_21_12_5	WER01_8_8_26
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter	Ovoide
2b.	-/-	-/-	8 puntige roos / 9 puntige roos	7 puntige roos / 7 puntige roos
2c.	- / 3 boven elkaar liggende punten	- / Cirkels	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Gehele radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.			Ongeglasd	
3c.				
4.	1700-1730	1720-1740	1720-1740	1730-1770
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.				
7.			Ekkel, 1993a, p.115	

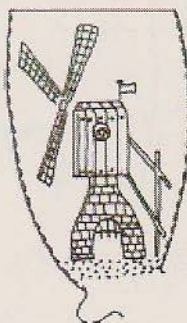
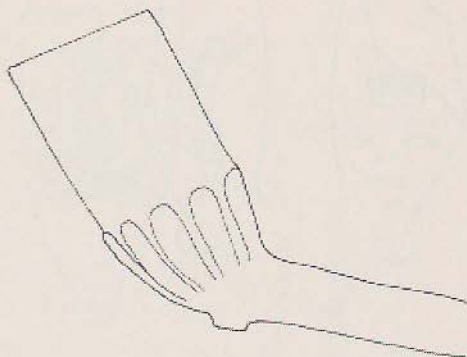
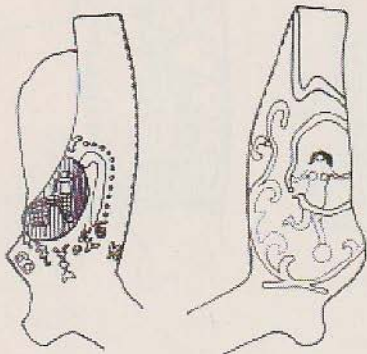

	Catalogusnr. 20	Catalogusnr. 21	Catalogusnr. 22	Catalogusnr. 23
1a.	WER01_8_25_66	WER01_8_44_1	WER01_8_13_9	WER01_8_25_63
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter	Trechter
2b.	- / Visser	Wapen van Utrecht	Wapen van Utrecht	2 klaverbladen / -
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.				
3c.				
4.	1720-1740	1730-1750	1740-1760	1730-1750
5.	Zwolle	Zwolle?	Zwolle	Zwolle
6.				
7.		Ekkel, 1993a, p.115	Ekkel, 1993a, p.115	Carmiggelt, 1980, p.26

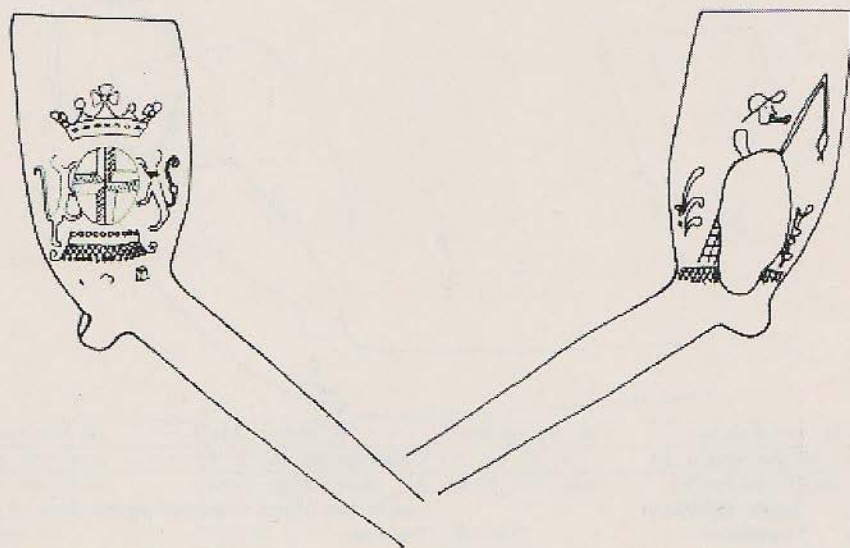
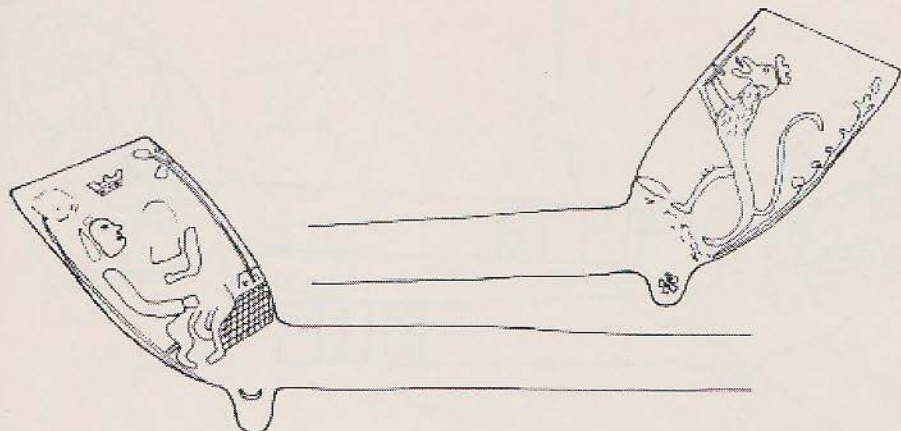

	Catalogusnr. 24	Catalogusnr. 25	Catalogusnr. 26	Catalogusnr. 27
1a.	WER01_8_50_18	WER01_8_8_5	WER01_8_25_48	EIL_96_26_16_2
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Het Eiland, waterput Zijmerk
2a.	Trechter	Trechter	Trechter; tot de naad toe versierd	Zijmerk
2b.	3 vissen gekroond / fortuijn	Molen met zakkendrager? In de opening / militair	Molen / vaandeldrager binnen bladertakken	Molen/Leeuw in Hollandse tuin
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.				
3c.				
4.	1700-1730	1730-1760	1740-1760	1730-1770
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.				
7.			Van Oostveen, 2004b	Ekkel, 1993b, p.81

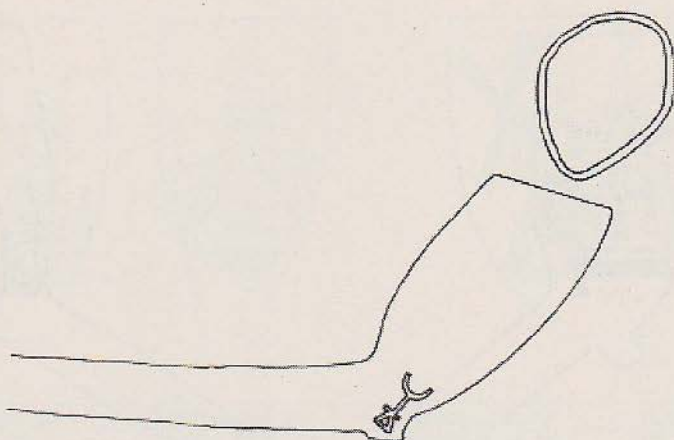
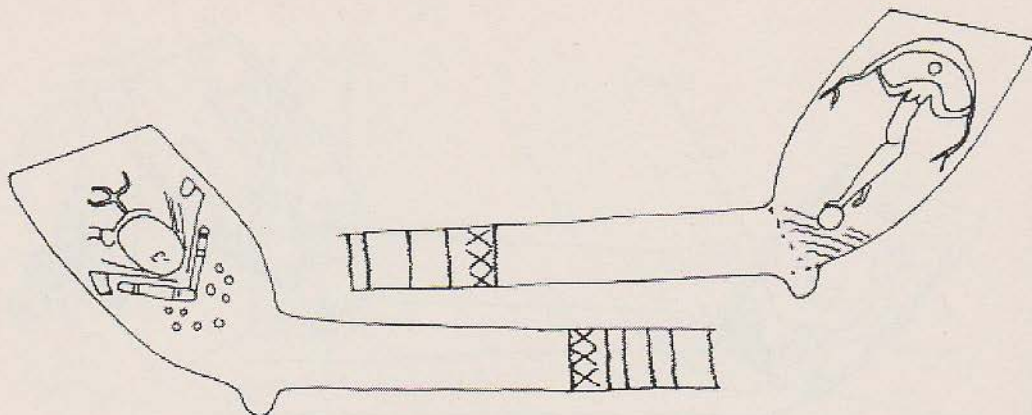

	Catalogusnr. 28	Catalogusnr. 29	Catalogusnr. 30	Catalogusnr. 31
1a.	WER01_8_23_7	WER01_28_2_12	WER01_8_24_29	EIL_99_57_30
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Het Eiland
2a.	Trechter, tot de naad toe versierd	Trechter (tot de naad toe versierd)	Trechter	Trechter
2b.	Wapen van Kamen met initialen BK / Fortuyn	Visser / gekroond wapen van Zwolle	Lobbenversiering	Moien / Visser onder boom
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Gehele radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.	Ongeglasd		Ongeglasd	
3c.				
4.	1740-1760	1740-1760	1720-1740	1730-1760
5.	Baltus Kroon	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.	Zwolle			
7.	Carmiggelt, 1980, p.31		Carmiggelt, 1980, p.32	Carmiggelt, 1980, p.32

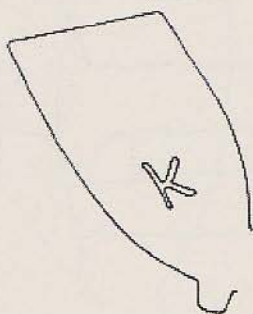
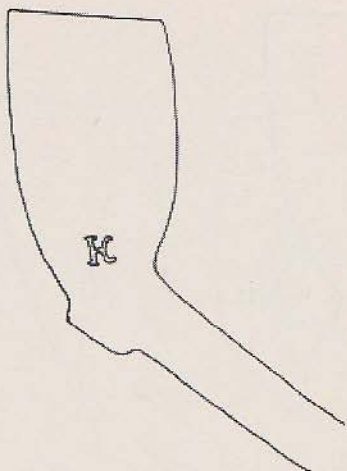

	Catalogusnr. 32	Catalogusnr. 33
1a.	WER01_28_1_12	WER01_28_2_11
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter (tot de naad toe versierd)	Trechter
2b.	Man + vrouw / staande leeuw met zwaard in de hand	Gekroond wapen van Zwolle boven een tol, grape en zandloper? / Visser
2c.	Halve maan / zesdelig rad	-/-
2d.	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.		
3a.	-	-
3b.	Ongeglasd	Ongeglasd
3c.		
4.	1720-1750	1740-1760
5.	Zwolle?	Zwolle

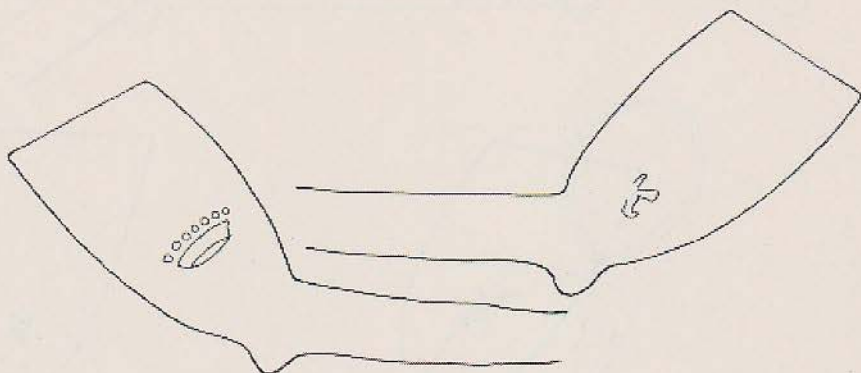
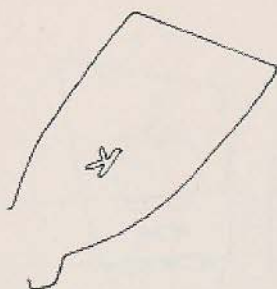
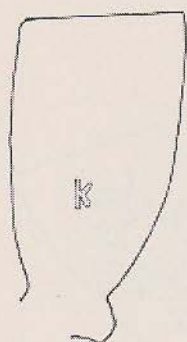

Catalogusnr. 34	Catalogusnr. 35
1a. EIL_99_51_30	EIL_96_4_13_1
1b. Zwolle, Het Eiland	Zwolle, Het Eiland; misbaksel pijpenbakker uit profiel
2a. Trechter	Trechter
2b. Oorlogsattributen / fortuin	-/-
2c. -/-	Halve maan / driekoningkaars?
2d. -	-
2e. Ongeglasd	Ongeglasd
2f. Gebotterd	Gebotterd
2g. Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.	Misbaksel
3a. Raderingen afgezoomd met kruisbanden	
3b. Ongeglasd	
3c.	
4. 1730-1790	1720-1740
5. Zwolle	Zwolle
6.	Egbertus van Veen?
7. Carmiggelt, 1980, p.31	

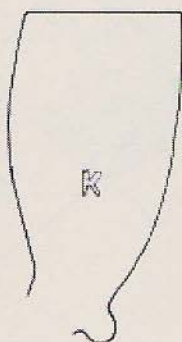
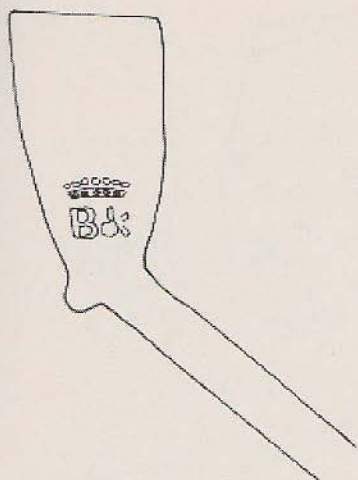

	Catalogusnr. 36	Catalogusnr. 37	Catalogusnr. 38	Catalogusnr. 39
1a.	EIL_99_zonder nr	EIL_99_57_30	EIL_99_57_30	WER01_8_24_23
1b.	Zwolle, Het Eiland	Zwolle, Het Eiland	Zwolle, Het Eiland	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter	Trechter
2b.	Visser / 3 vissen gekroond	K/-	K/-	K / -
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.		Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
3c.				
4.	1730-1770	1720-1750	1700-1740	1720-1740
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.		Baltus Kroon?	Baltus Kroon?	Baltus Kroon
7.	Carmiggelt, 1980, p.32	Carmiggelt, 1980, p.27	Carmiggelt, 1980, p.27	Carmiggelt, 1980, p.27

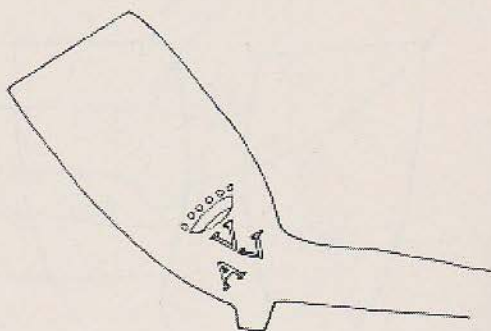
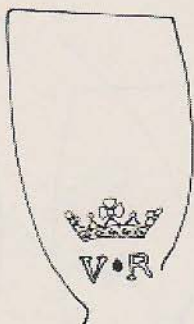
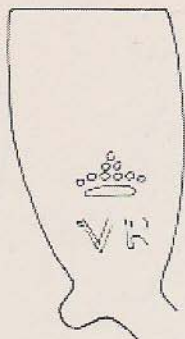
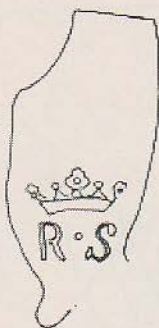

	Catalogusnr. 40	Catalogusnr. 41	Catalogusnr. 42
1a.	WER01_8_24_25	WER01_8_25_5	WER01_8_44_2
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter
2b.	- / K	Kroon / K	- / K (spiegelbeeld)
2c.	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-
2 ^e .	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.			
3a.			
3b.	Ongeglasd	Ongeglasd	
3c.			
4.	1720-1740	1720-1740	1720-1740
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.	Baltus Kroon	Baltus Kroon	Baltus Kroon
7.	Ekkel, 1993a, p.112		Ekkel, 1993a, p.112

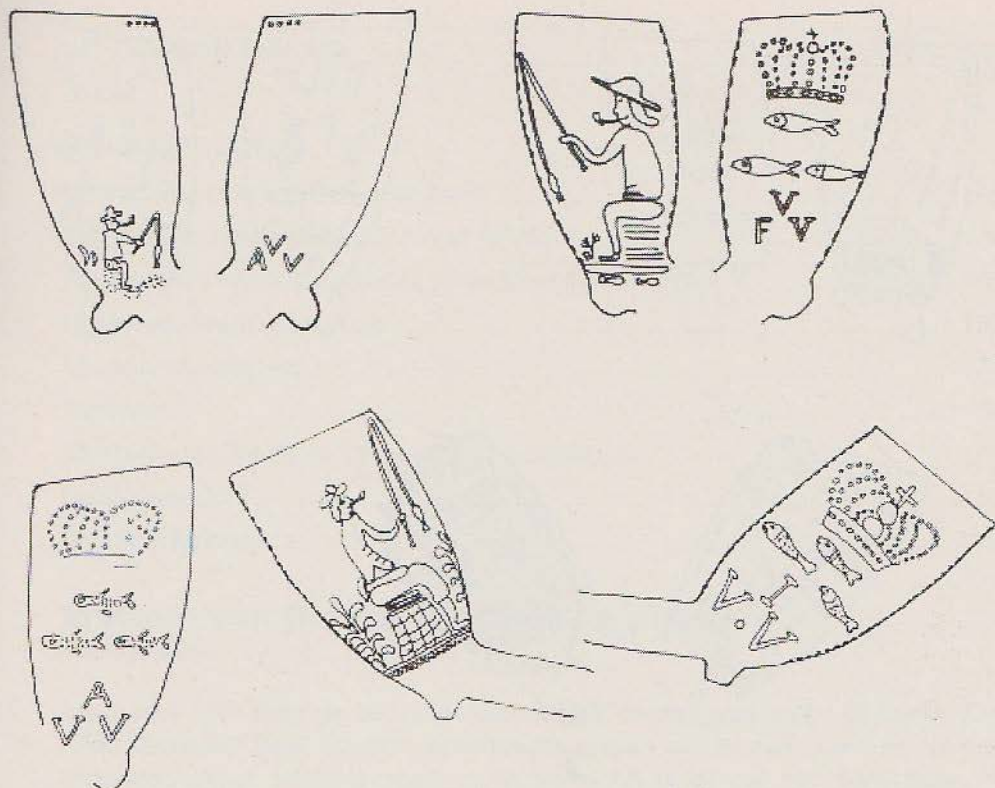

	Catalogusnr. 43	Catalogusnr. 44	Catalogusnr. 45	Catalogusnr. 46
1a.	WER01_8_25_62	WER01_8_24_24	WER01_8_44_3	WER01_8_24_24
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter	Trechter
2b.	BK gekroond / -	V / K	K / Visser	V / K
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.	Ongeglasd			
3c.				
4.	1700-1730	1720-1750	1720-1740	1720-1750
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.	Baltus Kroon	Cornelis van Veen?	Baltus Kroon	Cornelis van Veen?
7.	Ekkel, 1993b, p.82		Carmiggelt, 1980, p.27	

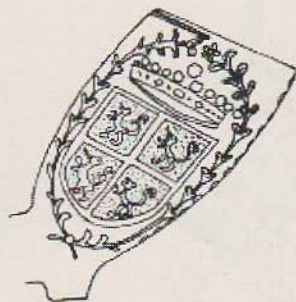
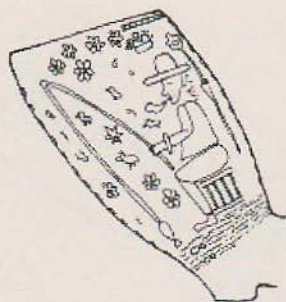
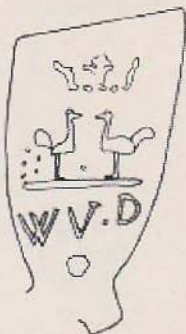

	Catalogusnr. 47	Catalogusnr. 48	Catalogusnr. 49	Catalogusnr. 50
1a.	WER01_8_23_8	WER01_8_43_1	WER01_8_24_28	WER01_8_44_5
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter	Trechter
2b.	RS gekroond / -	VR gekroond / -	VR gekroond / -	AVV gekroond / -
2c.	-/-		-/-	-/-
2d.	-		-	-
2e.	Ongeglasd	Geglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.			Ongeglasd	Ongeglasd
3c.				
4.	1720-1740	1740-1780	1740-1770	1730-1750
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.				Adolf van Veen
7.	Ekkel, 1993a, p.114	Ekkel, 1993a, p.114		Carmiggelt, 1980, p.26

	Catalogusnr. 51	Catalogusnr. 52	Catalogusnr. 53	Catalogusnr. 54
1a.	18332	WER01_8_44_3	EIL_99_57_30	WER01_8_24_26
1b.		Zwolle, Havezate Werkeren	Zwolle, Het Eiland	Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter	Trechter
2b.	Visser / AVV	Visser / drie vissen gekroond boven de letters VAV	Visser / 3 vissen gekroond boven FVV	visser / 3 vissen gekroond boven de initialen VIV
2c.	-/-	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-	-
2e.	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd	Ongeglasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Radering voorzijde ketelopening.	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.				
3a.				
3b.				
3c.				
4.	1730-1740	1730-1750	1725-1750	1740-1760
5.	Zwolle	Zwolle	Zwolle	Zwolle
6.	Adolf van der Veen	Adolf van Veen	Frans van Veen	Jacobus van Veen
7.		Carmiggelt, 1980, p.30	Carmiggelt, 1980, p.30	Carmiggelt, 1980, p.27

	Catalogusnr. 55	Catalogusnr. 56	Catalogusnr. 57
1a.	WER01_8_11_1		WER01_8_17_1
1b.	Zwolle, Havezate Werkeren		Zwolle, Havezate Werkeren
2a.	Trechter	Trechter	Trechter
2b.	Visser / VIV met 3 vissen gekroond	Visser / gekroond wapen met staande leeuw in vierpas binnen bladertakken	Twee hanen gekroond boven bloemen / 2 hanen gekroond boven de initialen WVD
2c.	-/-	-/-	-/-
2d.	-	-	-
2e.	Ongeglaasd	Ongeglaasd	Ongeglaasd
2f.	Gebotterd	Gebotterd	Gebotterd
2g.	Geen radering rondom ketelopening	Radering voorzijde ketelopening	Geen radering rondom ketelopening
2h.			
3a.			
3b.			
3c.			
4.	1740-1760	1730-1760?	1730-1750
5.	Zwolle	Zwolle?	
6.	Jacobus van Veen		
7.	Carmiggelt, 1980, p.27		